

Koipeliinin matka Suomeen –
Miten Rodolphe Töpfferin sarjakuva *Monsieur Cryptogame*
muuttui tekijättömäksi *Koipeliini*-kuvasarjaksi

Reijo Valta

Biografia ja yhteystiedot: Reijo Valta, FM, YTM. Jatko-opiskelija Jyväskylän yliopistossa. Työskentelee Oulun Sarjakuvakeskuksessa.

Kun Minerva Kustannus julkaisi vuonna 2007 Rodolphe Töpfferin *Herra Koipeliinin*, tekijöitä kiiteltiin ensimmäisen Suomessa julkaistun sarjakuvan alkuperäisen asun paljastamisesta (Pesonen; Ronkainen 7). Näin annettiin ymmärtää myös teoksen jälkisanoissa (Kivitie 71). Aivan ensimmäinen julkaistu laitos *Monsieur Cryptogamesta* ei kuitenkaan ollut suomennoksen pohjana.

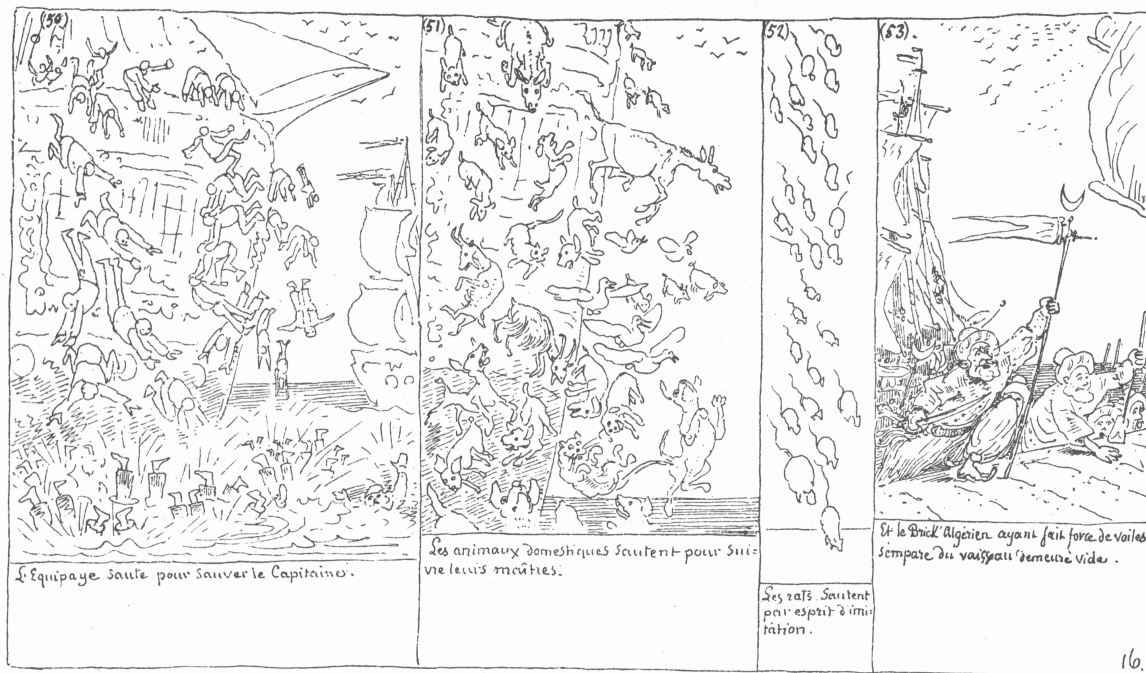
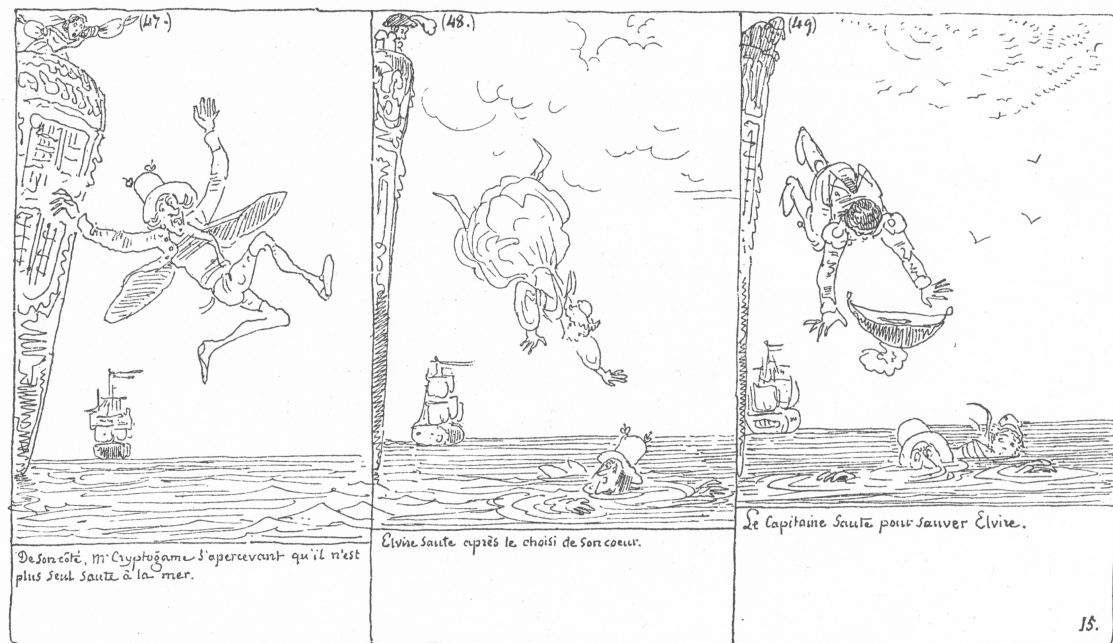
Edellinen laitos teoksesta ilmestyi vuonna 1972, kun Gummerus julkaisi teoksen *Herra Koipeliinin merkilliset matkat ja eriskummaiset kohtalot maalla ja merellä*. Alaotsikko täsmensi kirjan herra Koipeliinin tarinan olevan ”hänen jälkeenhjättämiensä paperien mukaan kerrotut ja 144 kauniilla kuvalla valaistut”. Kustannusyhtiö oli 1900-luvun mittaan ottanut teoksesta kaksi painosta, vuosina 1923 ja 1934. Gummeruksen julkaisukatalogiin kirja oli päätynyt turkulaisen kustantaja G. W. Wilénin (1835–1919) myötä. Wilén oli kustantanut teoksen vuonna 1871. Tarina oli Gummeruksen kustannuspäälliköiden mielestä säilyttänyt viehättävyytensä siinä määrin, että uusintapainoksen ottaminen kannatti siitä huolimatta, ettei julkaisusta tiedetty enää juuri mitään. Kustantaja ei tuntenut teoksen tekijää, kuvittajaa, ilmestymisvuotta, maata tai edes kielialuetta. Samana vuonna ilmestynyt Heikki Kaukorannan ja Jukka Kemppisen (toinen painos 1982) *Sarjakuvat* sentään osasi kertoa tekijän. Mainio kuvittaja oli sveitsiläinen, ranskaa äidinkielenään puhuva geneveläinen professori Rodolphe Töpffer (1799–1846). Kaukoranta ja Kemppinen (169) tiesivät myös kertoa, että Koipeliinia oli julkaistu vuonna 1857 *Sanomia Turusta* -sanomalehdessä ja neljänä niteenä *Lukemisia kansalle* -kirjasarjassa vuosina 1859 ja 1862 (molempina kaksi nidettä).

Kansallis- ja yliopistokirjastojen laajojen kirjojen ja sanomalehtien digitointihankkeiden myötä menneiden vuosisatojen käyttökuvakulttuuri on avautunut tutkijoille aivan uudella tavalla. Jo 1990-luvun alussa Rodolphe Töpfferin merkitystä sarjakuvan historiassa ryhdyttiin tulkitsemaan uudella tavalla (esim. McCloud; Groensteen & Peeters). Kaukoranta ja Kemppinen (29–31) kertoivat, että ennen 1990-lukua vallitsi yleinen käsitys siitä, että ”sarjakuva syntyi vuonna 1896.” Sitä aikaisempia, Töpfferiä, Gustave Doréa (1833–1883), Wilhelm Buschia (1832–1908) ja Caran d'Achea (1858–1909) he kutsuivat sarjakuvan esi-isiksi. Ensimmäiseksi oikeaksi sarjakuvaksi nimettiin Richard F. Outcaultin (1863–1928) *Yellow Kid* (suom. Keltainen kakara). Kaukoranta ja Kemppinen (31) puhuvat tajuntateollisuuden syntyvuodesta. Sarjakuvan lisäksi 1896 alkunsa sai elokuva, kaupallinen äänilevy, langaton lennätin ja jazz-musiikki. Sarjakuva visuaalisena taiteena

sopi hyvin tähän samaan niputettavaksi. Tuore suomalainen kommentti sarjakuvan ”syntyyn” oli varsin kyyninen. *Uuden Suomettaren* lisälehteen, *Juttu-Tupa*n, kirjoittanut Henry F. Urban (1898) arvioi, että Outcault ”amerikkalaiseen tapaan oli vaihteen vuoksi varastanut joltakulta muulta”. Tuoreimmat yhdysvaltalaisetkin sarjakuvan historian yleisesitykset (ks. esim. Petersen) sijoittavat taidelajin synnyn varsin kauas menneisyyteen. Töpfferin Koipeliinin julkaisuhistorian seuraaminen saattaa valaista sarjakuvan historian kirjoituksen historiassa tehtyjä tulkintoja. Se on tämän katsauksen tarkoitus.

Suomen ja Sveitsin varhaisista kirjallisista suhteista kirjoittanut Gérard Krebs on käsitellyt Töpfferiä ja Koipeliiniä teoksessaan *Schweizerisch-finnische Literaturbeziehungen* (27–39) otsikolla *Monsieur Cryptogames langer Weg nach Finnland*. Samaa teemaa Krebs on käsitellyt myös artikkelissa *Kultala und Koipeliini*. Suomeksi Koipeliinista ja hänen aikalaisistaan on kirjoittanut Timo Ronkainen (7–16). Itse olen sivunnut Koipeliinin julkaisuhistoriaa Minervan *Herra Koipeliini* -albumin kirja-arvostelussa *Koipeliini ei linnusta enää – sarjakuvan matka Suomeen* (Valta).

Tuorein elämäkerta Rodolphe Töpfferistä on David Kunzlen tekemä. *Father of the Comic Strip – Rodolphe Töpffer* (2007) keskittyy erityisesti kohdehenkilön sarjakuvatuotantoon. Kunzle on julkaissut myös Töpfferin kootut sarjakuvateokset, *The Complete Comic Strips* (2007). Se sisältää kahdeksan pitkää sarjakuvaa, käsikirjoitusten katkelmia ja keskeneräiseksi jääneitä tarinan alkuja. Töpfferin kirjallinen tuotanto oli laaja-alainen; se sisälsi myös tieteellisiä kirjoituksia ja kuvitettuja matkakertomuksia. Kunzle on kuitenkin valikoinut teokseen vain selkeän sarjakuvatuotannon. Oleellista kootuissa sarjakuvissa on se, että ne on julkaistu uudelleen samassa asussa kuin Genevessä Töpfferin elinaikana. Myöhemmät julkaisut poikkeavat painoasultaan ja teksteiltään Töpfferin itse tekemistä, toiset vähemmän, toiset enemmän. Kaikkien myöhempien laitosten kuvitukset olivat muiden kuin Töpfferin tekemiä. Niin myös alussa mainitun ”alkuperäisen” Herra Koipeliinin.

Kuva 1: Genevessä 1845 julkaistun Mr. Cryptogame -autografian sivut 15–16 (Kunzle, *The Complete Comic Strips* 464–465).

Rodolphe Töpffer tekee sarjakuvia

Baijerista Sveitsin Geneveen muuttaneen räätälin pojanpoika Rodolphe Töpffer syntyi 31. tammikuuta 1799 (tässä kappaleessa Töpfferin elämävaiheet Kunzle, ”Preface” xiii–xv mukaan). Lukuunottamatta yhdeksän kuukauden opiskelua Pariisissa Töpffer vietti koko elämänsä synnyinkaupungissaan, mikäli lukuisia vuorikiipeilyretkiä Alpeille ei lasketa mukaan. Töpfferille kuvataiteet tulivat tutuiksi jo varhain, sillä isä Wolfgang-Adam Töpffer (1766–1847) oli tunnustettu taidemaalari. Sveitsin tultua osaksi Napoleonin valtakunta Wolfgang-Adam Töpffer huomioitiin Pariisissa kutsumalla hänet keisarinna Josefinen opettajaksi. Pojalla oli lahjoja taidemaalariksi, mutta heikko näkökyky sai hänet hylkäämään taiteilijan uran parikymppisenä. Vuonna 1822 Töpffer aloitti opettajana. David Kunzle (*Father of the Comic Strip* 10) arvelee, että Töpffer omaksui poliittiset näkemyksensä isältään, erityisesti ääriliikkeiden vastaisuuden. Ranskan vallankumouksesta lähtien Eurooppa oli poliittisessa ja sotilaallisessa myllerryksessä. Töpfferista tapahtumat tekivät konservatiivin.

Isä tutustutti nuoren Töpfferin silloisiin sarjakuviin. Englannin matkaltaan Wolfgang-Adam Töpffer toi pojalleen William Hogarthin (1697–1764) painokuvia. Niiden vaikutus Töpfferin sarjakuviin oli suuri. Kun hän alkoi saada mainetta sarjakuvantekijänä, Töpfferiä alettiin nimittää ”Geneven Hogarthiksi” (Kunzle, *Father of the Comic Strip* 57). Opettajana ollessaan Töpffer alkoi tehdä myös muille kuvia ja tekstejä yhdistäviä piirroksia. Vuonna 1823 Töpffer nai kellosepan tyttären Anne-Françoise Mouliniën. Apen avustuksella hän saattoi perustaa seuraavana vuonna oman, Jean-Jacques Rousseau’n kasvatustilafilosofiaan perustuvan yksityisen koulukodin. Paikallisten poikien lisäksi sisäoppilaitoksessa oli oppilaita muualta Euroopasta ja Yhdysvalloista. Pitkät ekskursiot Alpeille kuuluivat säännöllisenä osana koulun opetukseen. Niiden aikana Töpffer aloitti kuvitettujen matkakertomusten tekemisen, luultavimmin oppilaidensa iloksi. Aluksi ne levisivät tekijän lähipiiriin ja myöhemmin julkaisemisen jälkeen niistä tuli suosittuja erityisesti Ranskassa. Yksi tarina päättyi Suomeenkin: *Kirjallinen Kuukauslehti* julkaisi Töpfferin *Col d’Anternen* numerossaan 5/1876.

Vuonna 1827 Töpffer teki oppilaidensa viihdytykseksi uudenlaisen, mielikuvituksellisen tarinan. Silloin syntyi hänen ensimmäinen sarjakuvansa, *Les Amours de Mr. Vieux Bois* (”Herra Puupään rakkaudet”). Muutaman vuoden sisällä vastaavia syntyi useita ja yksi niistä oli *Mr. Cryptogame* (”Herra Salanainut”). Vuosia ne kulkivat yksittäisinä kappaleina ajan tieteellisten artikkeleiden tapaan lukijalta toiselle. Alkuvuodesta 1831 Töpffer sai kirjeen, jossa kerrottiin ”M. de Goethen havainneen luonnonystäväsi hyvin viihdyttäväksi” (Kunzle, *Father of the Comic Strip* 52). Tuon ajan maailmassa ei käsikirjoitukselleen olisi voinut saada parempaa suositelijaa kuin Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832). Tämä kiitteli tekijää ”kekseliääksi yhdistelijäksi”, joka ”muutamilla piirroksilla käsitteli lukuisia aiheita”. Myöhemmin on usein toistettu, että Goethe luki sarjakuvaa vain kymmenen sivua päivässä, ettei tarinoiden idearikkaus tuottaisi hänelle ruoansulatushäiriöitä. Goethelta saatu positiivinen palaute sai Töpfferin tekemään kaksi uutta kirjaa: kuvitetun matkakertomuksen ja *Mr. Jabot*-sarjakuvan (”Herra Röyhelö”). Uutena vuotena 1832 Goethe luki ne ja Töpfferille raportoititiin yleisneron pitäneen *Mr. Jabotista* enemmän. Seuraavana vuonna siitä tuli Töpfferin ensimmäinen julkaistu sarjakuva. Goethen ensimmäisenä lukeman *Mr. Cryptogamen* julkaiseminen venyi aina vuoteen 1845 saakka. Pääosa Töpfferin sarjakuvista syntyi vuosina 1827–1830 oppilaiden iloksi. Tuon luovan jakson tuotteita hän julkaisi 1833–1843. Ainoastaan poliittinen satiiri *Histoire d’Albert* syntyi luovan jakson jälkeen, 1840-luvulla. Albertin tarina julkaistiin Genevessä 1845 nimimerkillä Simon de Nantua. Töpffer joutui heikentyneen terveyden vuoksi luopumaan koulustaan samana vuonna. Hän kuoli kesäkuussa 1846.

Kuva 2: Chamin muokkaaman, Pariisissa 1846 julkaistun Mr. Cryptogame -albumin sivut 13–14 ([Cham]).

Mr. Cryptogame (tai vanhahtavasti Criptogame) on luonnontieteistä innostunut 35-vuotias mies, joka on kihloissa 36-vuotiaan Elviren kanssa. Morsian toivoo mahdollisimman pikaisia häitä, mutta Cryptogame epäröi edelleen, olisiko Elvire se oikea. Eksoottisten perhosten tutkiminen kiinnostaa häntä naimisiinmenoa enemmän. Vaikka Elviren painostamana Cryptogame sopii häät torstaiksi, niin hän päättää paeta Marseilleen monarkkeja metsästäämään. Elvire tulee kuitenkin perässä ja tästä seuraa toinen toistaan huimempia seikkailuja. Cryptogame pakenee laivalla, joutuu valaan vatsaan ja eksoottiseen Algeriaan. Valaan vatsassa Cryptogame tulee naineeksi provencelaisen kaunottaren,

mistä Elvire ei ilahdu. Tarinan lopussa Cryptogame elelee vaimonsa kotitilalla tämän aiemmasta liitosta syntyneiden kahdeksan lapsen kanssa.

Sarjakuvien julkaisemiseen ei 1800-luvun laajasti käytössä olleilla kirjapainotekniikoilla ollut mahdollisuuksia. Kuvitetut matkakertomukset saattoi julkaista ladottuna tekstinä, jonka ohkeen liitettiin kuvasivuja. Töpfferin sarjakuvat olivat kuitenkin niin sanottuja autografisia teoksia, joiden ominaisia piirteitä ei voinut siirtää toiseen muotoon ilman, että teoksen identiteetti muuttuu. Töpfferin ja sarjakuvan onneksi Sveitsissä ja Genevessä oli omaksuttu muusta maailmasta poikkeava kirjapainomenetelmä. Geneveläiset kirjanpainajat tarjosivat autografiapainatusta, litografista menetelmää, jossa erikoispaperin avulla käsin kirjoitettu ja piirretty voitiin monistaa. Töpfferin aikaan Genevessä kirjapainot eivät käyttäneet lainkaan puuhun kaiverrettuja kuvalaattoja (Kunzle, *Father of the Comic Strip* 95). Geneveläinen J. Freydid painoi autografioina Töpfferin sarjakuvista *Histoire de Mr. Jabotin* (1833) ja kuvitetuista matkakertomuksista ainakin *Voyage à Milanin* ("Matka Milanoon", 1833) sekä *Excursion dans l'Oberlandin* ("Kierros Bernin ylämaille", 1835).

Muutamista näiden jälkeen ilmestyneistä autografioista puuttuu painopaikka. Seuraavat teokset painoi Berniin muuttaneen ja Töpfferin kanssa riitaantuneen Freydidin (Kunzle, *Father of the Comic Strip* 58) sijaan Frutiger tai Schmidt. Genevessä autografioina julkaistiin 1830-luvulla lisäksi sarjakuvat *Mr. Vieux Bois* (?, 1837), *Mr. Crepin* (Frutiger, 1837), *Le Docteur Festus* (Schmidt, [1840]) ja *Monsieur Pencil* (Schmidt, 1840). Kaksi viimeksimainittua A. Cherbuliez julkaisi myös Pariisissa samana vuonna. Ranskan kansalliskirjaston digitoiduista aineistoista käy ilmi, että ainakin Festuksen A. Cherbuliez julkaisi perinteisen kirjan muotoon muokattuna.

1830-luvun mittaan Rodolphe Töpfferistä tuli kuuluisa kotikaupungissaan. Enää hän ei ollut Wolfgang-Adam Töpfferin poika, vaan taidemaalari määriteltiin Rodolphe Töpfferin isäksi. Postikin osasi perille jo pelkällä nimellä ja kotikaupungilla (Kunzle, *Father of the Comic Strip* 3). Matkakertomukset Alpeilta ja sarjakuvat olivat tehneet Töpfferistä paikallisen, Pariisissakin huomioidun nimekkään miehen.

Urjel kommt in Saus und Braus —
 Steckelbein reißt furchtjam aus,
 Stredet aus die langen Bein',
 Springt gerad' ins Wasser 'nein:
 Plump! Da liegt er tief im Meer!
 Urjel schreit hinterher.

In der Fern' ein Schiff er sieht,
 Dahin & voll Schrecken flieht.
 Urjula ruft 'Beh' und Ach,
 Springet ihm verzweifelt nach:
 Plump! Man sieht den Capitän
 Mit dem Fernrohr oben stehn.

Capitän erblickt's mit Graus,
 Will die Urjel ziehn heraus,
 Stürzt mit Degen und mit Hut
 Wild sich in die fals'ge Flut:
 Plump! Da sah der Steuermann
 Von dem Schiff den Spaß mit an.

Springt gleich auch ins Meer hinein,
 All' Matrosen hinterdrein,
 Weil sie ihren Capitän
 In das Wasser springen sehn
 Plump, plump, plump! — Es strecken sich
 Beine luftwärts graufsiglich.

Auch die Thiere auf dem Schiff
 Springen in das Wasser tief.
 Plump! Da liegen Hund und Kat',
 Och und Pferd und Vogelmaß,
 Mäus' und Ratten zaudern nicht —
 Alles in dem Wasser liegt.

Kuva 3: Leipzigissä 1847 julkaistun, Julius Kellin riimittelmän version sivut 12–13 (Kell).

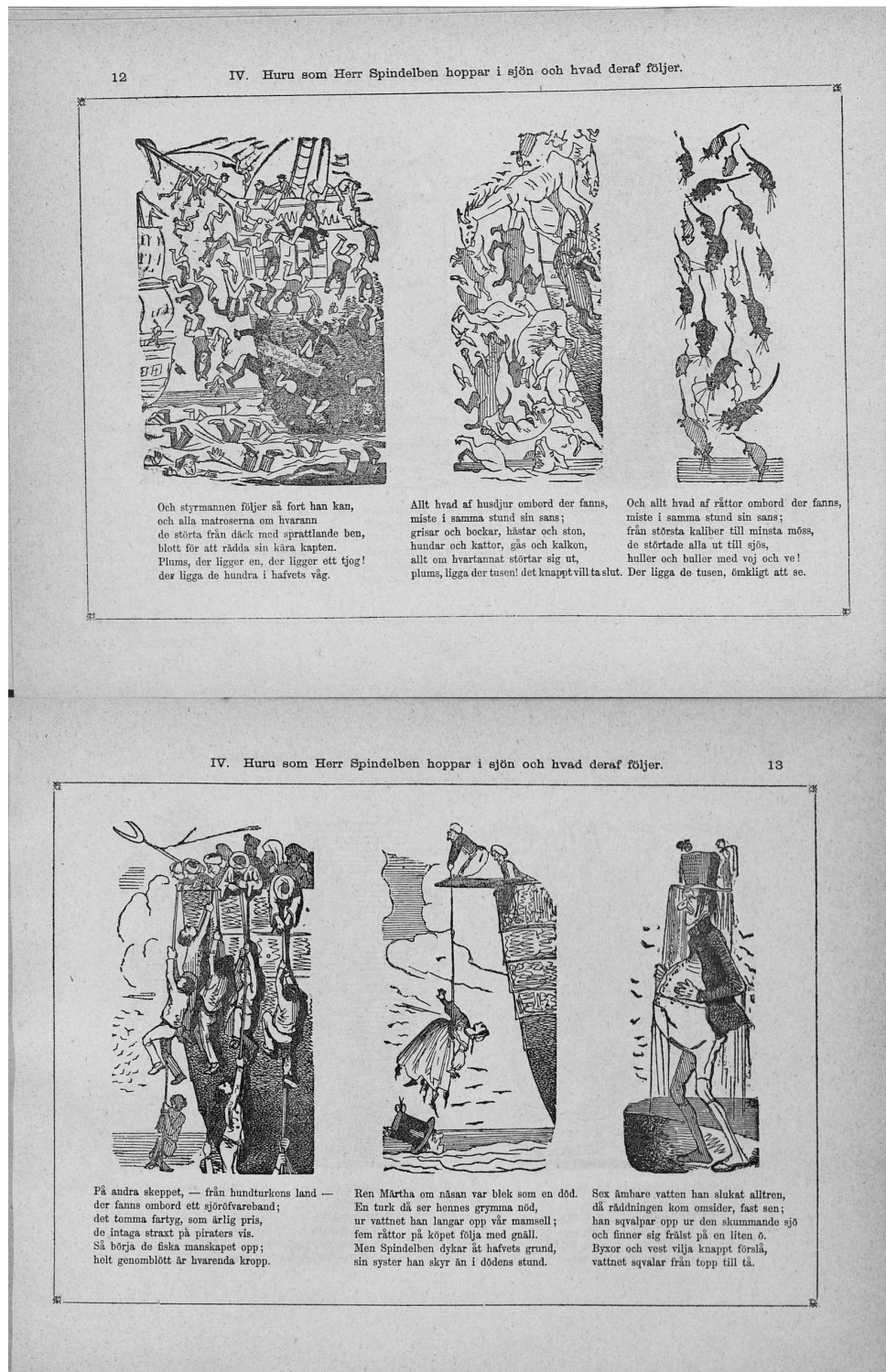
Sarjakuvat leviävät maailmalle

1800-luvun kustannusmaailmassa kustantajan, kirjapainon omistajan ja kirjakauppiaan roolit eivät olleet eriytyneet toisistaan. Myös kirjailijan ja kustantajan väliset suhteet rakentuivat henkilökohtaisin sopimuksin. Töpffer riitautui kirjanpainaja J. Freydingin kanssa teosten laatuun ja levittämiseen liittyvien kysymysten vuoksi. Töpffer katsoi, että Freyding oli rikkonut sopimuksen päästämällä kirjan levitykseen ennen kirjailijan lopullista hyväksyntää (Kunzle, *Father of the Comic Strip* 58). Nämä ongelmat olivat pieniä verrattuna niihin, mitä maineen kasvaminen toi mukanaan. Vuonna 1839 pariisilainen Aubert & Co julkaisi laitoksen *Mr. Vieux Boisista* kysymättä lainkaan lupaa tekijältä, eikä tuo ollut ensimmäinen tai viimeinen kerta. Sveitsin kansalliskirjaston digitoima kappale paljastaa, ettei teos ole lähtenyt Töpfferin kynästä. Erityisesti kaunokirjoitus paljastaa piirtäjän olleen joku muu. Samana vuonna Genevessä Töpfferin valvonnassa julkaistussa laitoksessa kuvitus on runsaampi ja elävämpi. Piraattiversio huomioitiin siis tekemällä uusi Töpfferin versio, ”Seconde Edition”, toinen painos. Ranskassa digitoitu Aubert & Co:n piraattipainos paljastaa, että litografiapainossa yritettiin matkia autografista painotapaa. Paperin samalle puolelle painettiin kaksi kuvaa ja ne taitettiin ja liimattiin yhdeksi kirjan lehdeksi (Töpffer *Histoire de Mr Crépin*).

Koulumestarin tehtävien ja vuodesta 1832 hoitamansa yliopiston professuurin vuoksi Töpffer palasi sarjakuviinsa seuraavan kerran vasta vuonna 1842. Välissä *Mr. Vieux Bois* oli ylittänyt Atlantin; New Yorkissa Timothy Crayon muuttanut Töpfferin hahmon *Mr. Obadiah Oldbuck*iksi. Valmiista sarjakuvista oli julkaisematta enää Goethen kehuma, joskin kepeänä pitämä *Mr. Cryptogame*. Goethen arvio oli julkaistu vuonna 1832 yleisneron kuoleman jälkeen. Töpffer aloitti neuvottelut julkaisemisesta serkkunsa, pariisilaista kustantamoa pyörittävän Jacques-Julien Dubochetin kanssa, joka suunnitteli perustavansa uuden kuvalehden nimeltä *L'Illustration*. Pariisissa sarjakuvaa ei kuitenkaan voitu painaa lehteen autografiana ja Töpffer itse ei heikon näkönsä vuoksi voinut painon vaatimia puukaiverruksien pohjatöitä tehdä. Uudelleenpiirtäjäksi valittiin ranskalainen pilapiirtäjä Cham (Amédée de Noé, 1818–1879), joka oli jo osoittanut taitonsa Töpfferin imitoijana. Töpffer yritti kirjeitse ohjeistaa Chamia ja puukaiverrusten tekijöitä mahdollisimman tarkasti (Kunzle, *Father of the Comic Strip* 95-99). Silti Töpfferin letkeä, elävä viiva jäykistyi ja rytmitys muuttui kuvien kääntyessä peilikuviksi. Työ oli välttämätön, jotta teos saatiin mukaan lehteen. Laajalevikkisen lehden painaminen kahdella eri tekniikalla ei tullut kyseeseen. Sarjakuva ilmestyi *L'Illustrationissa* 25.1.–19.4.1843. Se oli välitön menestys ja sai paljon jäljittelijöitä. Dubochet julkaisi tarinan kirjana vuonna 1846. Genevessä Schmidt julkaisi *Mr. Cryptogamen* autografiana vuonna 1845.

Chamin *Mr. Cryptogame* levisi laajemmalle kuin Töpfferin aikaisemmat sarjakuvat. Leviämiseen vaikutti tutumpi kirjapainotekniikka, jonka tuotosta oli helpompi kopioida ja muunnella omiin tarpeisiin. Tekijänoikeudet olivat useissa maissa tunnettu asia, mutta ennen Bernin sopimusta (1883) niillä ei ollut vaikutusta maiden rajojen yli. Vuonna 1837 saksankieliset valtiot pyrkivät yhteiseen tekijänoikeuskäytäntöön, mutta hanke kaatui (ks. esim. Höffner). Vuonna 1839 Töpfferillä ei ollut aseita esimerkiksi Aubert & Co:ta vastaan. Nykyisen Saksan alueella 1800-luvulla julkaistut Töpfferin sarjakuvateokset ovat kadonneet bibliografioihin ja niiden kartoitus onkin vielä kesken. Joidenkin tunnettujen kopioiden metatietoihin on kuitenkin kirjattu alkuperäinen tekijä. Osa kustantajista itse kertoi teoksissa avoimesti alkuperäisen tekijän saksankielisen laitoksen tekijän rinnalla. Näin toimi esimerkiksi Leipzigissa toiminut Brockhaus & Avenarius vuonna 1847. Myöhemmin pelkäsi F. A. Brockhausiksi muuttunut kustantaja otti Julius Kellin (1813–1849) *Herrn Steckelbein*iksi nimeämistä *Mr. Cryptogamesta* lukuisia uusintapainoksia; vuonna 1919 tehty on kirjattu jo 11. painokseksi. Vuoden 1865 painoksen Münchenin digitoitikeskus on muuttanut sähköiseen muotoon. Sen perusteella Kell on ottanut teoksen suhteen suuria vapauksia.

Tunnettu saksilainen pedagogi Julius Kell muokkasi Chamin *Mr. Cryptogamen* lastenkirjaksi. Hän sijoitti kaiverretut kuvat uudelleen ja kirjoitti niiden alle loppusointuihin riimitellyt runot. Jos koulumestari Töpfferin ajatuksena oli opastaa opettamiaan poikia astumaan aikuiselämään reippain askelin vastakkaisella esimerkillä, niin Kellin ajatus oli toinen. Jo alkuasetelma on kokonaan erilainen: pitkään kihloissa olleen parin sijasta pääosassa ovat Steckelbein (”tikkujalka”) ja hänen siskonsa Ursula. Yhteistä Steckelbeinille ja Cryptogamelle oli intohimoinen perhosten keräily. Steckelbein saa siskonsa vihat päälleen päättäessään muuttaa Amerikkaan. Ursula pakottaa veljensä lupaamaan, ettei hän lähde, mutta tämä karkaa salaa ja saa siskon peräänsä. Kellin versiossa Steckelbein saa Barbaran vaimokseen. Petetty aviolupaus on siis jätetty tarinasta pois.

Kuva 4: Ruotsissa julkaistun Spindelbenin sivut 12–13 ([Töpffer, Rodolphe], Herr Spindelbens märkvärdiga irrfärder och sällsamma äfventyr till lands och vatten).

Koipeliini omillaan

Nykyisin Suomen kansallisbibliografiaa selaavan ei tarvitse ihmetellä mistä *Herra Koipeliinin* kaltainen kirja on Suomeen päätynyt. Täydennetyt bibliografiset tiedot kertovat ensimmäisen painoksen olevan julkaistu *Lukemisia Kansalle*-sarjassa vuosina 1859–1862. Alkuteokseksi mainitaan Göteborgissa vuonna 1847 julkaistu *Herr Spindelbens märkvärdiga irrfärder och sällsamma äfventyr till lands och vatten*. Jo päähenkilön nimestä voi päätellä alkuteoksen olevan Julius Kellin riimittämä *Steckelbein* (Spindelben ~ Risujalka). Ruotsin kuninkaallinen kirjasto on digitoinut *Spindelbenin* ensimmäisen painoksen vuodelta 1847. Kirjastossa on tarkennettu nimiösivujen tietoja lyijykynällä. Kuvakertojaksi merkitty Jockum Trädsnidare on selvennetty R. Töpfferiksi ja teoksen tehdyn ”efter Tyskan af C. J. Kell” eli Leipzigin *Steckelbenin* mukaan. Ruotsin kuninkaallisen kirjaston bibliografisten tietojen mukaan *Spindelben* olisi painettu Kööpenhaminassa, jossa samaan aikaan julkaistiin myös tanskankielinen, Tanskan ja Norjan markkinoille tarkoitettu painos. *Herr Stankelbeens mærkværdige Reiser og selsomme Eventyr til Lands og Vands* on nimiösivun mukaan Jochum Træsniderin kuvittama. Ruotsintaja Orvar Odd (Oskar Patrick Sturzen-Becker, 1811–1869) ja tanskantaja Lars Riimsmed (Vincens Strøm, 1818–1899) ovat ehkä tehneet yhteistyötä, sillä kuvittajan nimi on molemmissa laitoksissa sama. Toki on mahdollista, että jossakin Pohjois-Saksan alueella on tehty piraattipainos Kellin *Steckelbenistä*, jonka kuvittajaksi on laitettu Joachim Holzschnitzer. Molempien teksti kulkee samaan tapaan kuin Kellin riimittelty.

Töpfferin autografia, Chamin *Mr. Cryptogame*, Kellin *Steckelbein* ja Oddin *Spindelben* olivat ulkoasultaan vaaka-albumia. Sen sijaan tanskalais-norjalainen *Stankelbeen* on tyypillisempi kirja, sivun korkeus on leveyttä suurempi. Kullakin sivulla on vain yksi tai kaksi kuvaa ja niiden alla riimitely. Suomalainen J. W. Lilljan kustantama *Koipeliinin linnustus* muistuttaa ulkoasultaan enemmän *Stankelbeen*ia kuin ruotsalaista laitosta. Ulkoasuratkaisut ovat kuitenkin saattaneet syntyä toisistaan riippumatta. J. W. Lilljan *Sanomia Turusta* julkaisi *Koipeliinin* palstojen sisään taitettuna, ja tarina jäi lehdessä kesken. Ainoastaan yksi jakso oli kahdessa palstassa, koska valittu kuva oli palstaa leveämpi. Sarjakuvamaisuus katosi lähes kokonaan tällaisessa taitossa. Lilljan kirjapainossa ei tehty lehteen sivua tai paikkaa sarjakuville kuten esimerkiksi *L'Illustrationissa*. Suomalainen lehdistö ylipäänsä oli visuaalisesti hyvin köyhää. Ensimmäinen toimitukselliseen aineistoon kuuluva kuva julkaistiin suomalaisessa lehdistössä 11. tammikuuta 1837. *Suomettaressa* kolmen vuoden aikana 1850–1852 julkaistiin yhteensä kaksitoista kuvaa (Mervola 70–73). Koska *Lukemisia kansalle* -sarjan tarkoituksena oli tuottaa tavallisille ihmisille edullista luettavaa, *Koipeliinin linnustuksen* ulkoasuun ei panostettu. Se tehtiin samoilla sapluunoilla kuin kirjasarjan muutkin teokset.

Lilljan julkaisemissa suomennoksissa Koipeliini ei enää harrastanut perhosten keräilyä tai tutkimista. Hän oli ehta kaupunkilainen, jolla ei ollut hajuakaan luonnosta tai maaseudun asioista. Koipeliini luulee perhosta metsäkanalinnuksi ja ryntää siksi haavin kanssa sen perään haaveillen suurista tuloista. Sisko Hurja raivostuu veljensä tyhmyydestä ja koettaa estää tämän laajemmat linnustusretket. Valaskalan vatsassa Koipeliini nai Liisan, mutta vaimon aikaisemmista lapsista suomalaiset lukijat saivat tietää vasta vuonna 1871 Lilljan oppilaan G. W. Wilénin jo ollessa kirjapainon johdossa.

Koipeliinin linnustuksen suomentaja oli Hämeenlinnan lyseon historian opettaja G. E. Eurén (1818–1872) (Kuivasmäki 147). Hän on luonut saamiinsa kuviin omaperäisen aloituksen eikä seurannut alkuteoksen tekstiä. Suomentaja on myös hylännyt loppusointuisen riimitelyn ja luottanut suorasanaiseen kerrontaan. *Koipeliinin linnustuksen* hän aloitti näin: ”Herra Koipeliini ei ollut vielä koskaan kaupungin tullista uloskäynyt, mutta torilla hän oli nähnyt talonpoikain lintuja kaupitsevan ja itsekin maistanut niiden lihaa.”

Julius Kellin Steckelbeinin pohjalta syntyi käännös Pohjoismaiden lisäksi ainakin Alankomaissa. Groningenissa julkaistiin 1858 teos *De avonturen van mijnheer Prikkebeen*. Tähän teokseen liittyy paradoksi, jollaiseen käännöskirjallisuudessa ilman riittäviä tietoja saatetaan joutua. J. J. A. Goeverneurin (1809–1889) riimittelmä *Prikkebeen* käännettiin ranskaksi vuonna 1970 nimellä *Voyages et aventures de Monsieur Maigrichon* (Krebs, *Schweizerisch-finnische Literaturbeziehungen* 32). Näin herra Salanaineesta tuli käännöskierroksen myötä herra Luiseva. Teoksen suomalaista laitosta ei tiettävästi ole käännetty muille kielille.

Suomalaiset lukijat pääsivät tutustumaan Töpfferin alkuperäiseen ajatuksenjuoksuun alussa mainitun Chamin *Herra Koipeliinin* myötä. Kaikkien muiden muutosten mukana paljastui yksi suomalaisille ominainen lokalisointi: teen sijaan vanha suomalainen Koipeliini joi kahvia. Vanhan laitoksen suomentaja Eurén laati teokseen suoranaisen kahvin ylistyksen (Töpffer *Koipeliinin linnustus* 13):

Sen höyry, sen lemu, sen maku lannistaa röyhkeyden, lievittää murheen, poistaa pelon ja vapistuksen. Se panee kaikki voimat uuteen toimintaan ja elämään. ”Eläköön kahvi iankaikkisesti!” huudahti Koipeliini rohkaistuneena. (Töpffer *Koipeliinin linnustus* 13)

Kanteleen ikipäiviksi kadottanut, makasi sairaana eikä kukaan taitanut arvata kuinka kovaasi taudin kohtausta taitaisi olla. Muukalaiset väittivät keskenänsä kiivaasti. Vilempi heistä ei saattanut muuta kuin soimata toverinsa tyhmyyttä kanteleen rikkomisessa.

”Minä tahdon,” sanoi tämä, ”selittää aikomukseni ja lopussa kiitos seisoo. Minä havaitsin kohta että tuo armas neito merkittävästi oli sidottu kanteleen ja sen kautta yllämainaasensa, jonka hän kirkkoisuudessaan luuli häntä puhutteleman kanteleen kielellä. Tämä yhteys kuoleen ystävä ja hänen välillä oli ratkaistava, muutoin ei hän ajatustensa olis taitanut siitä erota koto elin-kautensa. Nyt on hänen eroaminen, vaikka se kyllä sydämen kipua tekee. Mutta parantaja ei saa katsoa nykyistä ja hetken aikaista kipua, jos hän tahtoo hengen pelastaa. Niin olen minäkin tehnyt. Minä olen kovalalla kädellä katkaissut siten hänen ja vaimaan välillä; itsestään on nyt parannus tuleva. Ja jos en ole väärin huomannut, näen minä ettei tämä pappi ole varsin kylmä häntä kohtaan. Parempi on että neito sitoo itsensä elämään ihmiseen kuin kuolleeseen. Sekin tulee varsin itsensä.” Käytäntänsä apulaisten puoleen lisäsi hän: ”minä olen vakuuttettu että te taidatte tehdä hänen niin onnelliseksi kuin hän ansaitsee.”

Sloittua ja puheltua lähti kansa vähitellen kotiinsa ja muukalaiset matkaansa.

10.

Joka oli kanteleen rikki lyönyt, hänellä oli oikeus. Pari viikkoa makasi Selma vuoteen omana, mutta toipui sitte täydellisesti ja rupeesi elämään raittiin ihmisen tavalla. Seuraava kirje selittää mitä lufia ehkä vielä tahdosi tietää:

”Rakas welseni! Monet ovat ihmisen vaihetukset tällä lyhyen elämän retkellä; mutta toivon herra ne kaikki parhaaksi kääntää. Sen olen minä runsaasti saanut tuta ja tuntea. Tiedäthän minun aikomukseni Amerikkaan lähtä saadakseni vapaasti vaikuttaa. Se kääntyi niin että minä pian sain oman kappalaisen wiran ja vaikutusvaltaa kyllä; päivä päivältä havaitsen että minä tarwitsin kymmenen kertaa enemmän voimia kuin minulla on. Minä olisin jo nääntynyt, jos ei minun rakas puolisoni, minun Selmani, olisi fika työllä että rukouksilla apunani. Ihmeelliset ovat Herran tied, sanomme usein yhdessä muistellesamme Hänen ihmeitään meitä kohtaan. Pikku Wäinö, meidän esikoisemme, rupee jo puhumaan; ah kuinka suloiesta eikä ole kuin saan hänelle jutella kaikesta siitä hywydestä ja niistä ihmeistä, joita Jumala on hänen vanhemmillensa tehnyt. Toivon sen kautta herättäväni hänen ajatustensa hänen oman elämänsä puoleen ja siinä havaitsemaan ijanlaskijien wiisauden ja voiman vaikutuksia eikä niitä kaukaa hakemaan. Se on tekewä hänen mieltänsä lujaksi ettei hän kohta kaadu kuin ensimmäiska puhaltua.” — — —

Koipeliinin linnustus.

Herra Koipeliini ei ollut koskaan vielä ulkona kaupunkin tullista käynyt; torilla oli hän nähnyt talonpoikain lintuja kaupitsevan ja itsekin maistanut niiden lihaa.

Sentähden teki hän jalon ja mokoman päätöksen. »Minä teetan lipon ja lähdän maalle,» sanoi hän; »lipolla otan minä kaikki linnut, metsot, teeret, pyyt, harakat, huh-

kajat ja jänekset. Vai onko jänes lintu? No olkoon kuinka hyvänsä; kaikki minä otan. Mitä tyhmit talonpojat linnuilla tekevät? Kaupunkiin he niitä kumminki tuovat.»

Koipeliini tuli ulos tullista ja näki perhosen; »kah tuo, tuo, on ensimmäinen,» huusi hän ja rupeesi täyttämään vauhtia sitä takaa ajamaan, että sääret salamoitsivat ja koivet koukkuun kävivät.

Kuva 5: Ensimmäinen jakso Koipeliinin linnustusta, sivu 2 ([Töpffer, Rodolphe], ”Koipeliinin linnustus”).

Pitkän matkan vaikutukset

Suomessa julkaistu *Herra Koipeliini* oli monien vaiheiden tulosta. Kuvat muuttuivat puupiirroksiksi pariisilaisen kustantajan vaatimuksesta. Sveitsin ulkopuolella autografiaa käytettiin kirjapainomenetelmänä vain satunnaisesti ja kukin kustantaja käytti niitä laitteita, joihin se oli itse investoinut. Yhden tai muutaman julkaisun vuoksi ei vaihtoehtoisia laitteistoja hankittu. Sarjakuvalle taidemuotona tämä yritystalouden realiteetti oli tuhoisa. Vasta 1890-luvulla käyttöönotetut kirjapainotekniikan uudistukset mahdollistivat sarjakuvan levittämisen runsaspainoksisissa laajan yleisön medioissa. Siltä osin sarjakuvan on perusteltua sanoa olevan osa laajempaa Kemppisen ja Kaukorannan (31) määrittelemän ”tajuntateollisuuden” syntyä.

Uudenlaisen, perinteisemmän kasvatusteorian periaatteiden mukaan laaditun tekstin *Herra Koipeliini* sai Leipzigissa. Moraalikysymykset otettiin huomioon ja arveluttava käytös malli muutettiin hyväksyttävämmäksi. Kasvatuksellisten kysymysten lisäksi muutoksiin saattoi vaikuttaa Euroopassa laajasti käytössä olleen ennakkosensuurin huomioiminen. Kustantaja ja kirjoittaja eivät halunneet antaa sensorille aihetta huomautuksiin. Korjaaminen olisi teettänyt lisätyötä. Teksti sai samalla loppusointuisen riittelyn.

Kustantajat Göteborgissa ja Kööpenhaminassa katsoivat, että *Herra Koipeliinin* kaltaiseen humoristiseen kirjaan sopisivat hauskat tekijänimimerkit. Niin Rodolphe Töpffer muuttui Jockum Trädsnidareksi. Suomen Turussa puolestaan katsottiin, ettei kuvittaja- tai suomentajatietoja tarvita ollenkaan. Suomen sanomalehdistössä 1800-luvulla oli yleisenä tapana julkaista jutut nimettöminä. Suomen piirit olivat pienet ja kirjoittajat tunnistettiin pääsääntöisesti muutenkin. Niinpä Jockum Trädsnidare ei muuttunut Jaakkima Puunveistäjäksi. Pohjoismaisten kustantajien ratkaisuun on saattanut vaikuttaa myös se, että ”Rudolf” Töpffer tunnettiin jo matkakirjailijana. Heinrich Zschokken (1771–1848) saksaksi kääntämät Töpfferin matkakirjat olivat päätyneet ruotsinkielisinä versioina Itämeren pohjoisemmille rannoille (Krebs, *Schweizerisch-finnische Literaturbeziehungen* 28).

Suomentaja lehtori Eurén otti tekstin alkuasetelman suhteen vielä suurempia vapauksia kuin välikäännösten tekijät. Intohimoisesta perhoskeräilijästä tuli tyhmä kaupunkilainen, joka ei edes tunne kyseistä hyönteistä. Moni Töpfferin käsikirjoittama asia paljastui suomalaisille lukijoillekin vasta vuonna 2007. Tekijän oma kynänjälki, alkuperäinen viiva, on suomalaisilta vielä näkemättä. Tuoreimman käännöksen kuvitus on Chamin tekemä. On siis olemassa vielä ”alkuperäisempi” *Koipeliini*-julkaisu, vuonna 1845 Genevessä julkaistu autografia. Ehkä joku päivä näemme senkin suomeksi.

28

Hurja nähdessään veljensä aallokossa uiskentelevan ja polskuttelevan kohti toista laivaa, joka kaukana merellä häämöitti, heittäytyi suinpäin hänen peräänsä, peläten, että veli hänen käsistensä pääsisi.

29

Laivan kapteeni tuli julmaan hätään, kun näki Koipeliinin ja hänen sisarensa meressä uiskentelevan. Hän syöksyi suinpäin jälestä.

30

Mutta kuka nyt laivaa kulettamaan? Ääretön meteli syntyi laivassa, kaikki kaipaamaan kapteenia. Nähtiin hänen mereen pudonneen. Siitä kaikki auttamaan ja niin suoraa päätä aaltojen sekaan. Siinäpä oli rymäkkää!

31

Laiva, jossa Koipeliini ja hänen sisarensa olivat sokkoa leikkineet, kellui nyt tyhjänä väestä sinisen meren selällä. Mutta eläimiä, joita aina pitkällä matkalla tarvitaan, oli vielä laivassa. Kissalle tuli ikävä, kun ei kukaan sitä silitteltyt. Se alkoi köpitellä ympäri laivaa naukuen surusta. Koira kuultuaan kissan äänen alkoi kohta haukkuen ajaa vihollistansa takaa. Nytpä kaikki muutkin eläimet metelistä liikkeelle ja mölyämään. Juostuansa vähän aikaa kannella ne syöksyivät viimein toinen toisensa jälestä mereen.

Kuva 6: Gummeruksen vuonna 1972 julkaiseman Herra Koipeliinin sivut 28–31 ([Töpffer, Rodolphe], Herra Koipeliinin merkilliset matkat ja eriskummaiset kohtalot maalla ja merellä: hänen jälkeenjättämiensä paperien mukaan kerrotut ja 144 kauniilla kuvalla valaistut).

Lähteet

[Cham]. *Mr. Cryptogame*. J.-J. Dubochet, 1846. gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b85290294. Accessed 28 October 2016.

Fennica. fennica.linneanet.fi. Accessed 28 October 2016.

Gallica. gallica.bnf.fr. Accessed 28 October 2016.

Groensteen, Thierry, and Peeters, Benoît. *Töpffer: L'invention de la bande dessinée*. Hermann, 1994.

Helveticat. www.helveticat.ch. Accessed 28 October 2016.

Höffner, Eckhardt. *Geschichte und Wesen des Urheberrechts, Band 2*. Verlag Europäische Wirtschaft, 2010.

Kaukoranta, Heikki, and Kemppinen, Jukka. *Sarjakuvat*. 2nd expanded ed., Otava, 1982.

Kell, Julius. *Fahrten und Abenteuer des Herrn Steckelbein: Eine wunderbare und ergötzliche Historie*. 1847. Nach Zeichnungen von Rudolf Töpffer in lustigen Reimen von Julius Kell. F. A. Brockhaus, 1865. www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10522799-5. Accessed 28 October 2016.

Kivitie, Mikko. "Rodolphe Töpffer – Sarjakuvan isä" *Herra Koipeliini*, by Rodolphe Töpffer. Minerva, 2007, pp. 70–71.

Krebs, Gérard. "Kultala und Koipeliini: zum Beginn schweizerisch-finnischer Literaturbeziehungen." *Finnland – Vom unbekannten Partner zum Vorbild Europas?*, edited by Hartmut E. H. Lenk, Landau, 2006, pp. 75–92.

Krebs, Gérard. *Schweizerisch-finnische Literaturbeziehungen: fünf Beiträge und eine Bibliographie der ins Finnische übersetzten Schweizer Literatur mit Einfluss der Kinder- und Jugendliteratur 1834-2008*. Frank & Timme, 2009.

Kunzle, David. *Father of the Comic Strip – Rodolphe Töpffer*. University Press of Mississippi, 2007.

Kunzle, David. "Preface". *The Complete Comic Strips*. Compiled, translated, and annotated by David Kunzle. University Press of Mississippi, 2007, pp. ix–xv.

Kuivasmäki, Riitta. *Siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä: suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851–1899*. Jyväskylä studies in the arts 34, 1990.

L'Illustration. Journal Universel. J.-J. Dubochet, 1843(–1944). <http://revue.lillustration.com/>. Accessed 28 October 2016.

McCloud, Scott. *Sarjakuva – näkymätön taide*. Translated by Jukka Heiskanen. Good Fellows, 1994.

Mervola, Pekka. *Kirja, kirjavampi, sanomalehti: ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu 1771–1994*. SHS, 1995.

Pesonen, Sauli. Herra Koipeliini oikeassa asussaan. *Kaleva* 20.3.2007.

Petersen, Robert S. *Comics, Manga, and Graphic Novels: A History of Graphic Narratives*. Praeger, 2011.

Ronkainen, Timo. *Kirjoituksia Koipeliinista, Maaronista ja Mytekistä sekä muista tunnetuista sarjakuvista*. Timo Ronkainen ky, 2009.

[Töpffer, Rodolphe.] *Herr Spindelbens märkvärdiga irrfärder och sällsamma äfventyr till lands och vatten*. O. P. Sturzen – Becker, 1847. weburn.kb.se/metadata/694/EOD_3143694.htm. Accessed 28 October 2016.

[Töpffer, Rodolphe.] *Herr Stankelbeens mærkværdige Reiser og selsomme Eventyr til Lands og Vands*. et comisk Album affattet i Tegninger af Jochum Træsnider og oplyst i kunstige Riim af Lars Riimsmed [Vincens Strøm]. H. F. Eibe; Feilberg & Landmark, 1847. www.kb.dk/e-mat/dod/130021678121_color.pdf. Accessed 28 October 2016.

Töpffer, Rodolphe. *Herra Koipeliini. Merkilliset matkat ja eriskummalliset kohtalot maalla ja merellä hänen jälkeenjättämiensä papereiden mukaan kerrotut ja 199 kauniilla kuvalla valaistut*, toim. Mikko Kivitie, suom. Heikki Kaukoranta. Minerva, 2007.

[Töpffer, Rodolphe.] *Herra Koipeliinin merkilliset matkat ja eriskummaiset kohtalot maalla ja merellä: hänen jälkeenjättämiensä paperien mukaan kerrotut ja 144 kauniilla kuvalla valaistut*. Gummerus, 1972.

[Töpffer, Rodolphe.] *Herra Koipeliinin merkilliset matkat ja eriskummaiset kohtalot maalla ja merellä: jälkeen-jäänein paperiensa mukaan kerrotut ja 146 kauniilla puupiirroksilla valaistut*. Wilén, 1871.

[Töpffer, Rodolphe.] *Histoire de Mr Crépin*. Aubert & Cie, 1837. gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b85290316. Accessed 28 October 2016.

[Töpffer, Rodolphe.] “Koipeliinin linnustus I-II.” *Lukemisia Kansalle* n:ot 102 ja 103. J. W. Lillja, 1859.

[Töpffer, Rodolphe.] “Koipeliinin linnustus III-IV.” *Lukemisia Kansalle* n:ot 160 ja 161. J. W. Lillja, 1862. babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hnii7a;view=1up;seq=361. Accessed 28 October 2016.

[Töpffer, Rodolphe.] “Koipeliinin linnustus.” *Sanomia Turusta* n:ot 14–27/1857.

Töpffer, Rodolphe. *Le docteur Festus. Monsieur Pencil / autographié par l'auteur*. Schmidt, 1840. gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8529028q. Accessed 28 October 2016.

[Töpffer, Rodolphe.] *Les amours de Mr Vieux Bois*. Aubert & Cie, [1839].
permalink.snl.ch/bib/sz001664132. Accessed 28 October 2016.

Töpffer, Rodolphe. *Mr. Cryptogame*. J.-J. Dubochet, 1846.
gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b85290294. Accessed 28 October 2016.

[Töpffer, Rodolphe.] *The adventures of Mr. Obadiah Oldbuck with Drawings Timothy Crayon*.
Wilson & Co.,
www.dartmouth.edu/~library/digital/collections/books/ocn259708589/ocn259708589.html.
Accessed 28 October 2016.

Töpffer, Rodolphe. *The Complete Comic Strips*. Compiled, translated, and annotated by David
Kunzle. University Press of Mississippi, 2007.

Töpffer, Rodolphe. *Voyages et aventures du docteur Festus*. A. Cherbuliez, 1840.
gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k10577160. Accessed 28 October 2016.

Urban, Henry F. Keltainen lehdistö Amerikassa. *Uuden Suomettaren Juttu-Tupa*, no 41/1898.

Valta, Reijo. "Koipeliini ei linnusta enää – sarjakuvan matka Suomeen." *Tieteessä tapahtuu* vol. 25,
no. 7, 2007, pp. 59–61. ojs.tsv.fi/index.php/tt/article/view/328. Accessed 28 October 2016.